

codó Petőfi ellen, a parndorfi epizód, csatak stb.), amikor a *költő* hosszabb-rövidebb időre eltűnik a könyvből. Ha csodáljuk is a szerző remekléseit eszme és művészi forma dialektikájának kibontásában, *néha* a korrespondenciát túlságosan direktnek, áttétel nélkülinek érezzük. Nem mindenestül megnyugtatóak (a II. köt. végén) az irodalomelmélet fejtegetések, pl. a művészet és valóság viszonya, a realizmus, a romantika értelmezése stb. körül, ezzel szemben a XI. fejezetben az „Összefoglaló megjegyzések” csúcspontja tud lenni az egész műnek. Apróbb megjegyzésektől most eltekintve, sajnálatosnak tartom a szóba került (Petőfi-) versek mutatójának, valamint a ritkább és súlyos félreértésekre okot adó szavak magyarázatának hiányát.

De abba is hagyom ezt a kényszeredett erőlködést, befejezésül inkább a munkának egy olyan jelességét emelném ki, mely csak

fokozza tudományos rangját. Ez pedig a szerző előadásmódja, nyelvezete, stílusa. Színes, érzéketlen, szenvedélyes ez az előadásmód, minden mesterkelt pátozás és metaforikus modorosság nélkül, tudományos és árnyalt az elméleti és poétikai terminológia nyakatekerttségei nélkül — valahogy így kell írni Petőfiről magas szinten, tartalmasan, azonosuló emócióval és mégis távontartó hitellel. Pándi Pál ezúttal (egy rövidke szakasz kivételével) az „értekező” stílusába szinte beszervesült polémiától is tartózkodik, azaz hogy felül emelkedik rajta. Nem mintha ez a könyve is — a polémia legvalószínűbb értelmében — nem polemikus funkciójú és szenvedélyű lenne, hanem mert az anyag s a belőle levont következtetések önmaguk mondják, szinte a szerzőtől függetlenül, de mégis „szerzői” hittel, meggyőződéssel és meggyőző, a cáfolatot.

Martinkó András

PETŐFI TÜZE

Tanulmányok Petőfi Sándorról. Megjelent Petőfi Sándor születésének 150. évfordulójára. Szerkesztette: Tamás Anna és Wéber Antal. Bp. 1972. Kossuth K. — Zrínyi Katonai K. 578 l.

1848-ban a magyar liberális nemesség önmaga ellenére vívta meg a polgári forradalmat: e sarkalatos tény értelmezése nélkül nem érthetjük meg Petőfi *politikai szerepét*. Ő sokkal távolabbi célokat tűzött ki maga elé, mint a liberális nemesség, s egyszerűsége azt is látta, hogy e réteg még saját céljait sem képes elérni. Ez teszi érthetővé, hogy 1848. augusztus 16-án Aranyhoz küldött levelében a költő akasztófát szánt a Batthyány-kormány minden tagjának (tehát Kossuthnak is). „Nemcsak Petőfi, hanem már Eötvös és a centralisták, sőt — mutatis mutandis — Kemény Zsigmond is „láttak” valamit a polgári forradalom jelszavainak gyakorlati eltorzulásából” — írja Pándi Pál (501.). Másrészt viszont a kormány tévováságát jó néhány tényező indokolta: nem kizárólag az, hogy a liberális nemesség, „a forradalomnak ez a vezető rétege — éppen érdekeinek ellentmondásossága folytán — maga sem csak nyertese, hanem részben vesztese is a forradalomnak” (Spira György, 314.), de rajta kívül álló okok is: „a jogokból kirekesztettek milliói egyedül a korona felkentjében látták pártfogójukat” (369.), s „Lenkey századának fenntartás nélküli üdvözlése bátorítás lett volna az itteni idegen alakulatoknak, akiknek tisztjei egyébként is alig leplezték ellenséges magatartásukat az ország új alkotmányos — így a Birodalom haderejének egységét megbontó — állásával szemben” (Urbán Aladár, 399.). A közvéleményt balról kitérítő érzékkel alakító

Petőfi 1848 márciusi és augusztusi tevékenységéről olyannyira szemléletes kép tárul az olvasó elé (Spira: *Petőfi kardja*, Urbán: *Petőfi 1848 augusztusában*), hogy felmerül benne az igény újabb tanulmányok iránt, melyek a költőt ért választási kudarcot, a centralistákhoz fűződő barátságát (lásd pl. 1849. június első felében Szemere Bertalanhoz írott levelét), valamint 1849-ben a hadügyminiszterrel (előbb Mészáros, majd Klapka) szemben támadt nézeteltéréseit világítanak meg.

A Petőfi által szüklátókörségért vádolt képviselőkről Spira György így ír: „Magyarország teljes elszakadására a rendek közül még a legliberálisabbak sem gondolnak (már csak a nemzetiségi mozgalmak miatt sem, amelyekkel magukra maradtottan, a Habsburgok támogatása nélkül bajosan birkózhatnának meg), s ezt Bécsben is jól tudják” (367.). A költőnek számos verse, 1848. szeptember 30-án Ötvös Mihály szatmári alispánnak címzett levele s más kijelentései mutatják, hogy ő sem volt érzéketlen a nemzetiségi kérdés iránt, s róla egy-egy alkalommal „a naciona lizmus elfogultságától sem mentesen” (Tamás Anna: *Petőfi és a magyar történet lapjai*, 201.) nyilatkozott. A márciusi ifjak álláspontja a nemzetiségi kérdésben még önálló kifejtésre vár, e nélkül nem rugaszkodhatunk el véglegesen attól az egyszerűsítéstől, melyet Révainak Kölcséyt méltató tanulmányából vett idézettel példázhatnánk: „Az egyik nép patriotizmusa nem lehet ellentétben a másiké-

val". (Maga Révai 1938-ban a pánszlávizmusról szóló írásával is példát mutatott e hiba elkerülésére.)

Hogyan lehet az „abszolút mértékké merevített Petőfi” (514.) a történetiség gátjává: Pándi Pál tanulmányának (*Révai József Petőfi-képéhez*) ez a legfőbb tanulsága. Pusztá kinyilatkoztatás helyett konkrét elemzéssel és érvekkel, lépésről-lépésre tárja fel a helyes és torzító megállapítások szövevényét. Abból, hogy Révai az MDP II. kongresszusán, 1951-ben Ady, Bartók, Derkovits és József Attila művészetének „néptől idegen, dekadens, kétségbeesett tükröző vonásairól” beszélt, azt a következtetést vonja le a kritikus, hogy „minél rosszabb volt ez a politikai pozíció, amelyből gondolatmenete kiindult, annál súlyosabb igazságtalanságok borították el írásaiban a múlt nagyjait” (534.).

Petőfi politikai felfogásának pontos meghatározása *világnézetének* tárgyszerű jellemzését tette szükségessé. Az ehhez szükséges filológiai munkát Lukácsy Sándor végezte el és eredményeit tanulmányok sorában adta közre. A kötetben e kutatások összegezése olvasható (*Petőfi forradalmi világnézetének fő vonásai*). Cabet-nak a francia forradalomról írott munkája indította el a magyar költőben azt a gondolatmenetet, melynek során önállóan a szabadságnak ahhoz az értelmezéséhez jutott el, melyet Buonarroti és Babeuf, az egyenlőségi kommunizmus képviselői hirdettek meg. Verseinek eszméletörténeti jelentősége kivételes, mert ezeket az eszméket egyedül ő fordította le a jelentékeny esztétikai hatású költészet nyelvére.

Két kísértéssel kell szembenéznie az eszméletörténésznek. Mindenekelőtt nem szabad feltételeznie, hogy Petőfi világnézetéből akár utolsó éveiben is hiányoztak az ellentmondások. Tamás Anna meggyőzően érvel amellett, hogy a *Szécsi Mária* lírizált mű, szorosan kapcsolódik a Júlia-versekhez. A Murány várát a labancok kezére átjátszó hősnő történetének értelmezése mégis ellentmond Petőfi világnézetének alapjával, különösen akkor, ha a verset összehasonlítjuk a kevésbé baloldali Tompa vagy Arany azonos témájú művével. Másrészt az is kérdés, nem maradunk-e túlzottan általános szinten, ha a költő utolsó alkotókorszakát „a romantika szemléleti és magatartásbeli túlhaladásaként” (Kulin Ferenc, 146.) jellemezzük, feltéve, hogy romantikán nem az irányzattal érintkezést alig mutató Garayt értjük (Kerényi Ferenc: *A Tizek Társasága*, 136.), hanem annak európai csúcseit. A romantikus történetfilozófia és poétika bonyolult és szerteágazó kérdéskör. Byron, Shelley, vagy később Hugo a romantika keretén belül maradvá jutott el a társadalmi forradalom gondolatáig. Annyi bizonyos, hogy Petőfi és a romantika kapcsolatának megítéléséhez még tárgyszerű,

alapos összehasonlító szövegelemzésekre van szükség. A magyar költő „a kételyeket is . . . mélyen átélte” (Mezei Márta: *Petőfi szerelmes levele: „Válasz kedvesem levelére”*, 259.), éppen ezért alighanem elérkezett annak az ideje, hogy a kutatók elvégezzék a Fekete Sándor által kijelölt célt (*Petőfi jakobinusai*, 231.): újraértékeljék a *Felhők*-ciklust, s nem mint pusztá előzményt, felvett szerepet, válságot, melyen át kellett esnie a költőnek, hanem mint önálló stíluskorszakot, mely önmagában is figyelemreméltó, mert költőileg értékes, kezdeményező eredményeiből nem minden mentődött át a későbbi évek magyar költészetébe.

Petőfi fejlődéstörténeti helye a magyar lírában: ennek a rendkívül fontos témának a körvonalzására Martinkó András vállalkozott (*Váltás a stafétában: Vörösmarty és Petőfi*). Kiindulópontként alapvető igazságra tapint rá: „A magyar irodalomban az egyetlenegy »tökéletes váltás« a Vörösmarty és Petőfi közötti” (37.). Eredeti és alighanem igazolható az a feltételezés, mely szerint Petőfinek jobb volt a formaérzék, kevesebb töredékekre széthulló verset írt, mint Vörösmarty (50.). A későbbiekben akad néhány megállapítás, mely bizonyításra szorul. Az olvasó nem látja egészen világosan, hogyan is kell értelmezni annak a kijelentését, hogy „Vörösmarty nem annak (mértéktartóbban: nem csak annak) indult, aki s ami lett” (42.), „valamikor »Petőfi« akart lenni” (67.). Lehetséges, hogy pusztán életrajzi párhuzamokra kell gondolni (43.). Vörösmartyval, a nagy magyar költővel Petőfi *világirodalmi rangú* költőként szegeződik szembe (51.), s ez azt jelentené-e, hogy a *Délsziget*, a *Csongor*, *Az emberek*, az *Előszó* vagy *A vén cigány* nem állja meg helyét az európai romantika élvonalában? Ismét azt kell mondanunk, hogy Vörösmarty és Petőfi műveinek fejlődéstörténeti viszonya és egymáshoz mért esztétikai értéke csak maguknak a költői szövegeknek beható elemzése után határozható meg.

A Petőfi magyar fejlődéstörténeti helyét kereső tudós óhatatlanul szembe kerül a népiesség kérdéskörével. Magyarországon a „szuverén irodalmi gondolkodás” a népiesség jelentkezésével együtt vette kezdetét (Wéber Antal: *A népdaltól a plebejus demokráciáig*, 101.). Másrészt viszont „a szoros értelemben vett nemzeti szempontú »népkultusz« részint beszűkülést jelentett a romantika legnagyobb magaslataihoz képest” (Nacsády József: *A közép- és kelet-európai népies irányzatok és Petőfi népiessége*, 75.). Igaz, Petőfi sokkal kevesebbszer esett bele a népiesség leggyakoribb esztétikai betegségébe, a céltalosságba, mint Arany (82.), de ez korántsem jelenti azt, hogy mindig Petőfi tette volna meg a kezdeményező lépést a népiesség továbbfejlesztésében: a *Toldi* döntő hatást tett Petőfinek a

népiességről formált elképzelésére (87.), sőt, „Arany János levele közrejátszott a Dózsa-vers megszületésében” (Kulin Ferenc: *Petőfi és a reformkori Dózsa-kép*, 146.). Nacsády József kiemeli, hogy a magyar irodalmi népiesség Horváth Mihály történetzemléletére is támaszkodott, ugyanis ő terjesztette ki „a »nemesi nemzet« honszerző, államalapító tetteinek érdemét a magyar jobbágyságra” (80.). Feltolul a kérdés, mennyiben volt összeegyeztethető ez az álláspont a nemzetiségek józan megítélésével.

Hol keresendő Petőfi helye az európai költészetben? Sőtér István szerint a válasz megadásához „olyan költők segítenek, akiket Petőfi nem ismert” (313.). Az egész életmű helyét a romantika és a realizmus határán jelöli ki, melyeket történetileg értelmez, nem ellenfelekként (325.), hanem egyazon folyamat részeként: „A XIX. század első fele a líra, mégpedig egy merőben új, a világművészetben mindeddig ismeretlen líra virágzását hozza: Ennek a kivirágzásnak része Petőfi is” (316.).

A további feladat tehát az egyes művek

történeti elhelyezése. Az eszmetörténeti anyagban gazdag, a marxista Petőfi-értelmezés eredményeit ezen a területen sokoldalúan bemutató kötetnek azonban van egy hiányossága: háttérben maradtak a költemények mint műalkotások. Átértelmezést egyedül Szigethy Gábor ad, kiemelve a *Tigris és hiéna* iróniáját (*A drámairó Petőfi*), s verstípussal is csak Németh G. Béla foglalkozik (*Az ódához emelt dal*), az *Itt van az ősz, itt van újra...* című költeményt választva kiindulópontnak. Az elemzés során a főlemelést egyaránt érvényesíti a létértelmezés, a műfaj, a beszédhelyzet, a hangnem és a retorikai szerkezet szintjén, s közből a sűrítő egyszerűsítésnek és a rájátszásnak is figyelmet szentel.

A könyv egésze az eddigi marxista kutatások eredményeinek összegezésével a legjobb alapot nyújtja e soron következő feladat elvégzéséhez. Petőfi eszmetörténeti helyének megállapítása önmagában való érteke mellett kiindulópont lehet a költő műveinek poétikatörténeti rendszerezéséhez.

Szegedy-Maszák Mihály

PETŐFI ÉLETÚTJA

Összeállította és kommentálta: Martinkó András. Bp. 1972. Kossuth K. 264 l.

Öröm kézbevenni Martinkó András könyvét: illusztrációinak gazdagsága (arcképek, városképek, kéziratok és nyomtatványok faksimiléi, a költő vándorlásait bemutató térképek), a papíryanag, színezés és laptükör könyvészeti szempontból is legszebb kiadványaink közé emeli a Kossuth Kiadó jubileumi példányát. A látvány öröme az olvasó (és a szakmai olvasó) öröme növeli, mert nemcsak szép, hanem jó könyv is a *Petőfi életútja*. Néhány hét telt el megjelenése óta, és már alig kapható — ez önmagában is beszédes bizonyíték. Nyugodtan elmondhatjuk, hogy a legszelesebb olvasóközönséghez szól, a legigenesebb formában. Korképet ad, a költő életútjának pontos, árnyalt, tudományos igényű rajzát; népszerűsít, tájékoztat és összefoglalja a Petőfi-kutatás minden jelentős eredményét. A monográfiaműfaj egyik legnehezebb formájában a korabeli dokumentumok, a költő műveinek csoportosításával. A tudós objektivitását, ítéletképességét és szerénységét leginkább próbára tevő forma ez, hiszen Martinkó András „csak” az összeállítás és a nagyon kevés kommentálás feladatát vállalta.

Ha a könyv műfaját meghatározandó hasonló példát keresünk, leginkább Hatvany Lajos nagyszabású dokumentumgyűjteményét (*Igy élt Petőfi*) említhetjük. Hasonló, de mégis egészen más. Martinkó András

ugyanis nemcsak az életrajz, nemcsak az egyes évek, napok eseményeinek megvilágítására törekszik, hanem a költői pálya bemutatására, a művek megszerettetésére is. A *Petőfi életútja* rendeltetése és terjedelme amúgy is szigorúbb válogatást, rostálást követelt, de itt nemcsak mennyiségi változásról van szó. Martinkó András is az életrajz kronológiai rendjén halad, de nem a napok egymásutánját követi, hanem a művészi fejlődés, a jellem, a kor egy-egy fő kérdése szerint csoportosít (pl. a *Szüli arcképek, 1847. szeptember 8. Erdőd, Egy mozgalmas útszakasz* c. fejezetek). Az események legtöbb „kommentátora” pedig maga a költő, Martinkó András öt beszélgeti — versben és prózában — a legszívesebben, mint a leginkább szava-hihető tanút. Elfogultság nélkül teszi ezt is: Petőfi vallomásait is szembesíti a tényekkel, megvilágítja, ha a költészetben „szépit” (pl. tanulóvelei és a *Deák-pályám* c. vers, 31.), s értékeli Petőfi ellenfeleinek emberi magatartását, objektív körülményeit (Mészáros Lázár reagálását a nyakravaló-ügyben, 221.; szabadságolási kérelmének lassú intézése, 206–8.). Hatvany egy-egy pályaszakasz végén „summálokban” összegez, ítél, vitázik; — megírták már sokszor, hogy mennyi gonddal, széles látókörrrel, filológiai felkészültséggel, szellemességgel — és mennyi elfogultsággal. Martinkó András dokumen-